

СОЦІАЛЬНІ КОМУНІКАЦІЇ. ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЯ

УДК 811.161

Ірина МІЩИНСЬКА

КРИТИЧНИЙ АНАЛІЗ ДИСКУРСУ МАТЕРІАЛІВ ПРЕСИ

У статті розглянуто особливості критичного аналізу дискурсу матеріалів преси, який поєднує аналіз самого тексту, аналіз дискурсивних практик, за допомогою яких створюється й відтворюється цей текст; а також – соціального контексту, в якому розглядається текст. Висвітлено основні етапи критичного аналізу дискурсу матеріалів преси. Установлено засоби й прийоми, які використовують автори для маніпуляції думкою читача, а саме: більш ніж один стиль дискурсу в тексті, «форматування» тексту, припущення, інсинуації, модальність тексту.

Ключові слова: критичний аналіз дискурсу, матеріали преси, соціальний контекст, стиль дискурсу, текст.

Поняття дискурсу та дискурс-аналізу, які стали предметом наукового обговорення з середини минулого століття, є актуальними й сьогодні, коли в умовах активного розвитку інформаційного суспільства створюється надзвичайна кількість текстових матеріалів як в друкованій, так і в електронній формі. У такому середовищі дискурс-аналіз виступає як «своєрідний ефективний засіб боротьби за очищення мови, що здатний здійснювати коректне висвітлення та тлумачення мовних явищ, які не можуть бути адекватно сприйняті та описані поза галузю їх використання» [1, с. 23].

Критичний аналіз дискурсу матеріалів періодичної преси – це підхід до їх аналізу, який застосовується з етичної позиції при розгляді соціальних питань. Він відрізняється від інших видів аналізу тексту тим, що надає пріоритетного значення контексту, в якому створюються й існують конкретні тексти та передбачає врахування факторів, які є найбільш релевантними до тексту й до контексту. Критичний аналіз дискурсу передбачає поєднання принаймні трьох різних рівнів аналізу:

аналіз самого тексту; аналіз дискурсивних практик (процесів письма/ говоріння та читання / аудіювання), за допомогою яких створюється й відтворюється цей текст; а також – соціального контексту, який накладає на нього відбиток. Критичний аналіз дискурсу має на меті показати взаємодію всіх зазначених рівнів. Згідно з визначенням Р. Водака, «Дискурс як соціальна практика передбачає діалектичний зв'язок між певною дискурсивною подією та ситуацією/ ситуаціями, інститутами та соціальними структурами, які формують дискурсивну подію, але й дискурсивна подія формує їх» [11, с. 15].

Критичний аналіз дискурсу відбувається з позиції соціального конструктивізму. Поділяючи погляди філософів-постструктуралістів М. Фоколта, М. Бахтіна, практики критичного аналізу дискурсу виходять з позиції, що наше сприйняття реальності відбувається головним чином через взаємодію з іншими опосередковано через мову та інші семіотичні системи. Критичний аналіз тексту має на меті зробити його якомога більш зрозумілим для широкого кола читачів-нефахівців. Такий аналіз не проводиться ізольовано від ширшого соціального контексту, в якому розглядається текст. Наприклад, Н. Ферклоу розглядає будь-який текст як продукт дискурсивної практики, що включає його створення, поширення та інтерпретацію, які самі по собі є елементами складної мозаїки соціальних подій [6]. Дослідники, які розглядали питання дискурсу – Р. Богранд, Л. Гренобл, Т. ван Дейк, Б. Делінжер, Г. Лук, Д. Нунан, Н. Ферклаг, Дж. Хобс, Т. Хуккін, Р. Водак, О. Акульшин, В. Красних, Ю. Степанова, І. Шевченко та інші – присвятили свої роботи різним аспектам дискурсу та його аналізу. Першочерговим завданням критичного аналізу дискурсу матеріалів преси є детальний розгляд письмових або усних текстів, які, як вважається, мають вплив на суспільство в політичному чи культурному аспектах.

Мета статті – висвітлити особливості критичного аналізу матеріалів преси, приділити увагу його основним етапам і визначити засоби та прийоми, які застосовують автори для маніпуляції увагою читачів.

Оскільки критичний аналіз тексту не є лінгвістичною теорією, він не пропонує певної системи вимог до синтаксичних,

фонологічних та інших лінгвістичних елементів для якоїсь певної мови. При такому аналізі визначаються ті деталі тексту, які є найцікавішими в критичній перспективі; ті деталі, які є текстовими маніпуляціями. Маніпуляції – це приховані спонукання адресата до переживання певних станів, прийняття рішень та виконання дій, необхідних для досягнення ініціатором своїх власних цілей [3].

Фахівці критичного аналізу дискурсу (Т. Хакін) проводять його в два етапи: 1) з позиції звичайного читача, який читає текст в некритичній манері; 2) критичне читання тексту, що включає постановку питань до даного тексту, моделювання інших способів його написання, порівняння його з іншими текстами такого ж типу [7, с. 81]. Загалом, цей другий етап аналізу проходить у напрямку від аналізу загальних рис тексту до аналізу на рівні слів, хоча послідовність аналізу може бути різною в кожному випадку. Проводячи критичний аналіз дискурсу матеріалів преси, слід пам'ятати, що сам текст орієнтований на середньостатистичного читача. Критичний аналіз тексту варто почати з визначення жанру тексту й того, якою мірою даний текст відповідає цьому жанру. Як доведено багатьма дослідниками, мова різних специфічних галузей відрізняється як в плані концептуальних вимог до мовних ресурсів, так і в плані формальної структури дискурсу. Наприклад, текст рекламного оголошення як жанр ідентифікується за використанням мови, яка привертає увагу, за тим, як презентуються переваги певної продукції чи послуг і вживається штучно-особистісний тон тексту. Ці засоби мають на меті заохотити читача до покупки даного продукту чи послуг.

Чітка орієнтація на жанр тексту дозволяє зрозуміти чому певні види тверджень застосовані в даному тексті і яку роль вони в ньому відіграють як необхідні елементи цього жанру. Така орієнтація також дозволяє виявити ті елементи жанру, які не були задіяні в тексті, і поставити питання: чому вони не були задіяні? Досвідчені автори вміють маніпулювати особливостями жанру чи виходити за його межі для створення спеціального ефекту. Так, в репортажі новин повинна використовуватися нейтральна мова. Але окремі репортери вставляють випадкові слова, які надають їхнім повідомленням певного «ухилу». Знання жанру тексту дозволяє виявити й критично інтерпретувати такі відхилення від нього.

Іншою важливою особливістю створення та інтерпретації тексту є його «форматування», яке відноситься як до форми, в якій представлений текст, так і до стратегії, обраної автором. Наприклад, повідомлення новин може бути у формі розповіді чи оповідання. Іншим потужним засобом форматування тексту є застосування наочних засобів: фотографій, діаграм тощо.

Тісно пов'язаним з форматуванням є розмежування подій та понять на поняття першочергової важливості і фонові, заднього плану: автор виносить певні явища свого тексту на перший план, надаючи їм першочергового значення, водночас відсуваючи інші події на задній план як менш важливі. Крайньою формою винесення інформації на задній план є її вилучення, тобто не згадування її в тексті.

Застосування певних часових форм також відіграє значну роль у форматуванні тексту. Так, часова форма Past Simple зазвичай передає головну сюжетну лінію, або виступає на першому плані тексту. На противагу їй, інші часові форми передають події заднього плану. Ці події передають інформацію, яка відтінює чи дає оцінку подіям переднього плану. Події заднього плану не передаються в хронологічному порядку, а можуть бути використані, щоб передати оточення, прокоментувати події, які відбуваються на першому плані, чи спрогнозувати подальший розвиток подій. Різні функції передбачають застосування різних часових форм. Past Simple також вживається для опису подій заднього плану. Але інші часові форми не вживаються для опису подій першого плану. Наприклад:

«Like the thousands of journalists who preceded him during the long, distinguished history of the newspaper *Fletcher wrote* with flair and a sense of history and drama about the events unfolding before his eyes.

As with all the big happenings of the past two centuries and more, *The Times was there on the ground*, giving its readers a first-hand account of what was going on. Often at great personal risk, award-winning Times journalists have covered wars, bombings and natural disasters to give its readers – the hundreds of thousands of subscribers to the paper have now been joined by those signing up to the Website and

the iPad – unrivalled access to occurrences on the other side of the globe.

Fletcher himself in the past year has written vividly from the Haiti disaster, the Chile mining rescue and used his contacts in Iran to tell the story of Sakineh Mohammadi Ashtiani, the Iranian mother sentenced to death by stoning for adultery, *triggering an international campaign to save her.*» [10].

Багато текстів містять більше, ніж один стиль дискурсу (або реєстр). Автори можуть експлуатувати варіації дискурсу, щоб маніпулювати читачами в різні способи. Типовим прикладом можуть слугувати рекламні оголошення, які починаються з товариського розмовного реєстру і переходять в авторитетний реєстр фахового дискурсу. Наприклад, реклама вушних крапель Walgreens: «I had horrible swimmers ear and I tried all remedies to get the water out of my ear, but nothing seemed to work. I ended up going to the Walgreens drugstore in my hometown to see what they had for swimmers ear relief and ended up picking up the Walgreens Instant Ear Dry Drops, which only cost me five dollars for a one ounce fluid bottle, which I thought was inexpensive. Another reason I decided to try these ear drops was because they only contained natural ingredients in them such as aloe, chamomile, alcohol and glycerin, which are ingredients that help dry out the ear and drain the water from it naturally, which is exactly what the drops did for me.»

Починаючись зі скарги звичайного пацієнта, рекламне оголошення переходить в детальний опис інгредієнтів, який міг би надати кваліфікований аптекар.

Визначивши жанр і структуру тексту, читачі зазвичай читають його більш детально речення за реченням. На цьому рівні вони визначають не лише загальне значення кожного речення, а й тему, те, про що йдеться в реченні. Часто тема одного речення продовжує тему попереднього речення, таким чином підсилюючи його значення в тексті. Таким чином, визначення теми є засобом створення понять першочергової важливості на рівні речень. Обираючи, який матеріал помістити на перший план, автор створює перспективу того, що має вплинути на сприйняття читачем тексту.

Читачам також може бути помітно, хоча б на підсвідомому рівні, співвідношення між виконавцем дії і тим, на кого вона

спрямована. У багатьох текстах певні особи представлені виконавцями дій, на той час як інші є об'єктом цих дій. Іншою формою маніпуляції на рівні речення є вилучення з нього виконавця дії. При цьому об'єкт дії номіналізується і застосовується пасивний стан дієслова. Цей прийом є характерним для газетних заголовків. Наприклад, «India's River Linking Project Abandoned» або «Oil Executives Lashed Out». В обох цих заголовках виконавець дії не вказаний, завдяки застосуванню пасивного стану дієслів увага читача зосереджена на об'єктах дії. Загалом важлива роль пасивного стану полягає ще у тому, що заміна активних форм предикації на пасивні дозволяє по-іншому розставити політичні та ідеологічні акценти повідомлення, дозволяє представити подію з точки зору певних ідеологічно-обумовлених інтерпретацій. Так, пасивний стан дієслова вживається у повідомленнях про конфліктні ситуації, ситуаціях протистояння владі, а також ситуаціях, які пов'язані із застосуванням сили: «Renowned war filmmaker, prize-winning photojournalist killed in Libya. British-born Tim Hetherington, co-director of the 2010 documentary «Restepo» about U.S. soldiers on an outpost in Afghanistan, was killed, said his U.S.-based publicist, J.R. Boyer. .. The bodies of Hetherington, 41, and Hondros, 41, were taken from Misrata to Benghazi on Thursday by the International Organization for Migration aboard the Ionian Spirit, which had been brought in to evacuate civilians from Misrata...» [4].

Іншими формами дискурсивних варіацій, які застосовують автори для маніпулювання читачем є припущення, які відбуваються як на рівні ідей, так і на рівні речень, вилучення суб'єкта дії в газетних заголовках, інсинуації.

Припущення відіграє важливу роль у сприйнятті читачами тексту. В цьому випадку певні ідеї презентуються як щось загальноприйнятне, що не підлягає сумніву. Припущення часто робиться на рівні речення. Їх можна зустріти в газетній статті або у повідомленні новин, які за нормами преси передбачають використання об'єктивного дискурсу. Наприклад, якщо автор стверджує «Mr. Putin's gambit in Ukraine was a bid to boost Russia's strength and world standing, but it is only bolstering the American-sponsored world order». [5], це певним чином впливає на формування у читача ставлення до ситуації як в згаданих

країнах, так і в світі. Отже, таке припущення є певного роду маніпуляцією читацькою увагою.

Інсинуації – коментарі, які виражають припущення, що може мати подвійне тлумачення. Тож автор завжди може зайняти одну із позицій, уникаючи звинувачень в іншій. Саме з цієї причини інсинуації виступають потужним елементом будь-якого дискурсу.

Заглиблюючись в деталі тексту, можна помітити додаткові спеціальні значення слів (конотації), яких слова набувають завдяки частому вживанню в певному типі контексту. Так, слово «grammag» для більшості американців має негативну конотацію через методи викладання суворих викладачів. Іноді конотації слів в тексті передані через метафору або інші мовні засоби, наприклад у виразах «the world's security architecture is collapsing», «a bow to international law», «flip over the geopolitical chessboard». Загалом в матеріалах преси широко задіяні виражальні засоби і стилістичні прийоми різних лінгвістичних рівнів – графічного (графон, лапки, шрифт), лексичного (метафора, метонімія, іронія, каламбур, епітет та оксиморон), синтаксичного (повтор, інверсія, еліпс, паралельні конструкції) [2, с. 231].

Ще однією характеристикою тексту, яка заслуговує на увагу, є модальність. Модальність стосується тону висловлювань щодо ступеня впевненості чи авторитетності та передається в тексті за допомогою слів і фраз, таких як may, might, could, will, must, undoubtedly, it seems to me, it's possible that. З допомогою цих слів і фраз деякі тексти сповнені підкреслено шанобливого ставлення, на той час як інші носять підкреслено авторитарний тон: «You may be right» та «Racism in the police force must be eradicated once and for all».

Окремі автори йдуть далі, розглядаючи власне поширення англійської мови як монокультурне домінування [8, р. 126], вважаючи англійську мову засобом пропагування переконань і цінностей західного світу. Як це пояснює, наприклад А. Пеннікук, «англійська мова пов'язана з такими аспектами міжнародних стосунків, як поширення капіталізму, допомога країнам, які розвиваються, і панування переважно Північно-Американських засобів масової інформації» [9, с. 13].

Отже, фокусуючись на мові та інших елементах дискурсивної практики, фахівці з критичного аналізу дискурсу матеріалів преси намагаються виявити шляхи, за допомогою яких створюються певні версії реальності. Виявлення таких дискурсивних варіацій на рівні визначення жанру тексту, його форматування, визначення стилю дискурсу, як і виявлення його певних граматичних та стилістичних особливостей дозволило б досягти об'єктивності у висвітленні реальних подій і зберегти жанрові особливості дискурсу в матеріалах преси.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Акульшин О. В. Дискурс-анализ как лингвосинергетический психосоциальный феномен / О. В. Акульшин // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации» – 2012. – Т. 25 (64). – № 1. Часть 1. – С. 23 – 32.
2. Сіденко Н. Г. Жанрово-стилістичні детермінанти статусу англomовної жовтої преси у газетному дискурсі / Наукові записки НДУ ім. М. Гоголя Серія «Філологічні науки». – 2014. – Книга 2 – С. 228 – 233.
3. Сидоренко Е. В. Тренинг влияния и противостояния / Е. В. Сидоренко. – СПб.: Речь, 2002. – 256 с.
4. Albert Camus. Renowned war filmmaker, prize-winning photojournalist killed in Libya. – Доступний з: <http://www.freerepublic.com/focus/news/.../posts>.
5. Evans Ryan. The Gains from Ukraine. – Доступний з: <http://www.kyivpost.com/opinion/op-ed/ryan-evans-the-gains-from-ukraine-383894.html>.
6. Fairclough, N. Discourse and social change / N. Fairclough. – Cambridge, UK: Polity Press, 1992. – 304 p.
7. Huckin T. N. Critical Discourse analysis / T. N. Huckin // In T. Miller (Ed.), Functional approaches to written text: classroom applications. – Washington, D. C.: English Language Programs United States Information Agency, 1997. – p. 78 – 92.

8. Ives, Peter. Global English: Linguistic imperialism or practical Lingua Franca? / P. Ives // Studies in Language and Capitalism. – 2006. – (1). – p. 122 – 159.

9. Pennycook Alastair. The Cultural Politics of English as an International Language / Alastair Pennycook. – Essex: Longman Group Ltd., 1994. – P. 13 – 176.

10. The Times – 225 years of journalistic excellence. – Доступний з: <http://www.thrimes.co.uk/tto/.../article2921215.ece>.

11. Wodak R. Disorders of Discourse / R. Wodak. – London: Longman, 1996. – 200 p.

И. МИЩИНСКАЯ

КРИТИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ ДИСКУРСА МАТЕРИАЛОВ ПРЕССЫ

В статье рассмотрены особенности критического анализа дискурса материалов прессы, включающего анализ самого текста, анализ дискурсивных практик, при помощи которых он создается и воспроизводится, а также – социального контекста, в котором он рассматривается. Описаны основные этапы критического дискурса материалов прессы. Установлены способы и приемы, используемые авторами для манипуляций мнением читателя: более одного стиля дискурса в тексте, «форматирование» текста, предположения, инсинуации, модальность текста.

Ключевые слова: критический анализ дискурса, материалы прессы, социальный контекст, стиль дискурса, текст.

I. MISHCHYNSKA

CRITICAL DISCOURSE ANALYSIS OF PERIODICAL PRESS MATERIALS

Critical discourse analysis is the approach to periodical press materials applied from ethical point of view when social issues are considered. It combines at least three levels of analysis: the analysis of a text, the analysis of discursive practices (writing/ speaking and reading/ listening) used to produce and reproduce it, and the analysis of a social context influencing it. Unlike a linguistic theory, this type of analysis sets no strict requirements to syntactic, phonological and linguistic elements of any language. This type of analysis is concentrated on the details of a text, which are the most

important in critical perspective. It starts with stating the genre of a text and the extent to which this text corresponds to this genre. It enables to understand why certain elements are used in this particular text while other elements are missing. The other specific feature of this type of analysis is its framing. It refers to the form in which the text is presented and to the strategy applied by the author. Framing is closely connected with the notions of foregrounding and backgrounding that is giving some elements prior role while diminishing the role of other elements thus moving them to the background. After the genre of a text is determined, a reader starts reading it sentence by sentence finding out their theme and main details. Authors usually place the most important facts to the first place in a sentence while withdrawing less important facts to the background of this sentence, which signifies the role they are supposed to play for readers' understanding. The other ways to manipulate readers' thinking are omitting the active agent of action while using the Passive Voice in newspaper headlines, using suppositions and insinuations, words with additional connotations, such as metaphors or other linguistic means. Modality is also used as a means of authors' manipulation by readers' attention. Focusing on the language and other elements of discursive practice, experts in critical discourse analysis try to find out the ways that authors use to manipulate readers' attention. It helps achieve objective highlighting real events and preserve genre peculiarities of the discourse in periodical press.

Key words: critical discourse analysis, periodical press materials, social context, the style of discourse, text.

УДК 821.161.2

Ксенія СІЗОВА

ТИТУЛЬНИЙ КОМПЛЕКС У ЛІТЕРАТУРІ ДОБИ МОДЕРНІЗМУ: ЗМІСТОВІ ТА ФОРМАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ

У статті розглянуто особливості називання творів у літературі доби fin de siècle. На основі виокремлення провідних тенденцій побудови титульного комплексу в українській літературі доби модернізму виділено структурні типи назви та її семантичні складові, представлено інтерпретацію заголовків. Осмислено засадничі принципи поетики титульного комплексу досліджуваного періоду. Виявлено самотність тенденцій називання в українській літературі доби модернізму.